

Robert Szmytkie

Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu

Atrakcyjność turystyczna wiejskich osiedli Wrocławia

Streszczenie. W artykule przedstawiono próbę oceny atrakcyjności turystycznej wiejskich osiedli Wrocławia przez pryzmat ich walorów historycznych, kulturowych i przyrodniczych, zagospodarowania turystycznego oraz dostępności komunikacyjnej. Przeprowadzone analizy wykazały, że osiedla o wiejskim charakterze położone w granicach Wrocławia mogą stanowić uzupełnienie oferty turystycznej miasta, stanowiąc znakomite miejsce do rekreacji i czynnego wypoczynku.

Słowa kluczowe: atrakcyjność turystyczna, waloryzacja przestrzeni turystycznej, osiedla o wiejskim charakterze, Wrocław

Wprowadzenie

Wrocław, podobnie jak i cały Śląsk, na przestrzeni wieków leżał w strefie przenikania się wpływów polskich, czeskich i niemieckich, co przyczyniło się do niezwykłego bogactwa kulturowego miasta. Miasto, leżące nad Odrą i jej pięćcioma dopływami, słynie z licznych mostów i wysp odrzańskich, stąd też nazywane jest niekiedy „Wenecją Północy”. Turyści przybywający do Wrocławia odwiedzają przede wszystkim Stare Miasto z najpiękniejszym w Polsce gotyckim ratuszem, urzekający Ostrów Tumski, stanowiący duchowe centrum miasta, Panoramę Racławicką czy Halę Stulecia wpisaną w 2006 r. na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Bardziej dociekliwi docierają do dzielnicy czterech wyznań, spacerują

alejkami wrocławskich parków, odwiedzają osiedla powstałe według koncepcji miast-ogrodów (Karłowice, Sępolno), słynące z secesyjnych budowli Śródmieście bądź dawne miasteczka, stanowiące obecnie peryferyjne osiedla Wrocławia (Psie Pole, Leśnica). W granicach administracyjnych miasta są jednak również osiedla o typowo wiejskim charakterze, których próżno szukać w większości przewodników turystycznych dotyczących Wrocławia¹.

Celem artykułu jest ocena atrakcyjności turystycznej wiejskich osiedli Wrocławia przez pryzmat walorów historycznych, kulturowych i przyrodniczych, zagospodarowania turystycznego oraz dostępności komunikacyjnej poszczególnych miejscowości. Jednocześnie podjęta została próba odpowiedzi na pytanie: w jakim stopniu wiejskie osiedla Wrocławia mogą stanowić uzupełnienie oferty turystycznej miasta. Ocena atrakcyjności turystycznej analizowanych osiedli została przeprowadzona w oparciu o analizę dostępnej literatury oraz badania terenowe przeprowadzone w lipcu i sierpniu 2011 r.

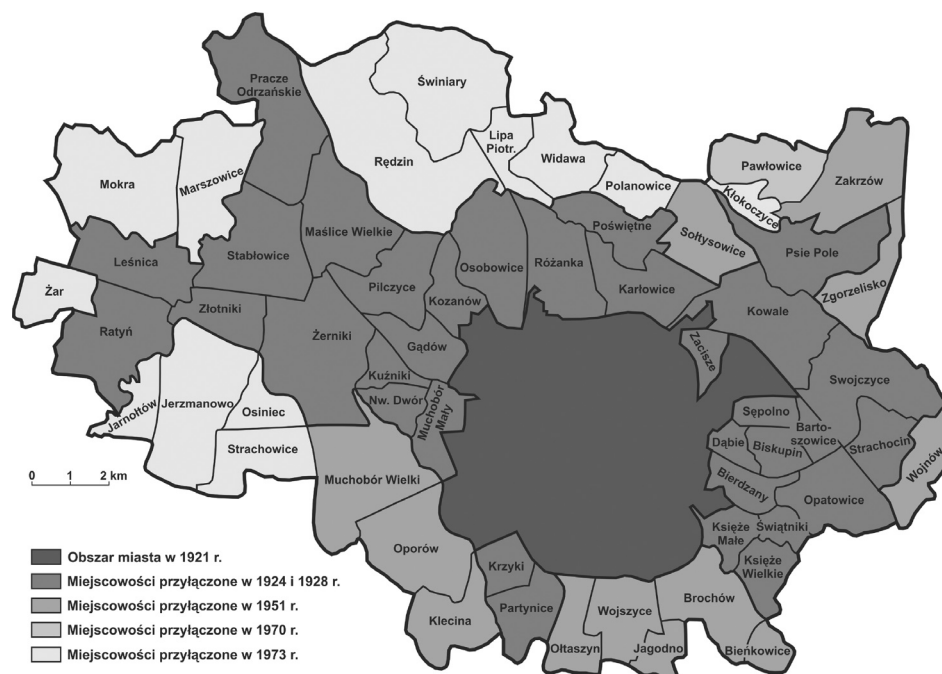
1. Rozwój przestrzenny Wrocławia w XX w.

Na wstępie należałoby zadać sobie pytanie: jak to możliwe, że w granicach dużego miasta aspirującego do miana metropolii funkcjonują osiedla zupełnie nieprzypominające miasta. W dobie wielkiej rewolucji przemysłowej nastąpił gwałtowny rozwój ludnościowy miast europejskich, do czego przyczynił się rozwój przemysłu i kolei. W latach 1852-1910 liczba ludności Wrocławia wzrosła ze 121 do 512 tys. mieszkańców², przy czym powierzchnia miasta nie zmieniła się (49,2 km²). Spowodowało to m.in. pięciokrotny wzrost gęstości zaludnienia w jego granicach administracyjnych (do blisko 10,5 tys. osób na km² w 1910 r.).

Miasto „pękało w szwach”. Brakowało w nim zieleni i wolnej przestrzeni, stąd też w okresie międzywojennym zaczęto poszerzać granice administracyjne miasta, wcielając do niego leżące w sąsiedztwie miejscowości (rys. 1). W latach 1924-1928 w granice Wrocławia wcielono 2 dawne miasta i 31 wsi, a jego powierzchnia wzrosła do 175 km². Odpowiedzią na przeludnienie miasta były również powstające na jego obrzeżach miasta-ogrody oraz osiedla willowe. Dalszy

¹ J. Czerwiński, *Wrocław i okolice. Przewodnik*, Sport i Turystyka, Warszawa 1980; J. Czerwiński, *Wrocław. Śląska Metropolia nad Odrą*, GeoCenter International, Warszawa 1993; J. Czerwiński, *Wrocław. Przewodnik turystyczny*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1997; J. Czerwiński, *Wrocław. Przewodnik*, Wydawnictwo Kartograficzne EKO-GRAF, Wrocław 2009; P. Paciorkiewicz, D. Szaro, *Wrocław. Praktyczny przewodnik, Dookoła Polski*, Pascal, Bielsko-Biała 2001.

² H. Rogmann, *Die Bevölkerungsentwicklung im preußischen Osten in den letzten hundert Jahren*, Volk und Reich Verlag, Berlin 1937.

Rys. 1. Osiedla wcielone do Wrocławia w XX w.

Źródło: opracowanie własne.

rozwoj przestrzenny miasta miał miejsce w okresie powojennym (lata 1951, 1970 i 1973). W wyniku zmian granic administracyjnych po 1945 r. Wrocław zwiększył swoją powierzchnię do 293 km² (o 67,2%), a liczba ludności miasta wzrosła o 25 254 osoby³.

W granicach administracyjnych miasta znalazły się dawne wsie oddalone od centrum nawet o kilkanaście kilometrów (np. Mokra o 17 km, Żar o 16 km czy Jarnołtów i Ratyń o 15 km), a także znaczny areal użytków rolnych i lasów, które stanowią obecnie blisko połowę powierzchni miasta⁴. Większość wcielonych do Wrocławia miejscowości stało się z czasem (zwykle 20-30 lat) integralnymi osiedlami miasta (np. Ołtaszyn, Oporów, Stabłowice, Zakrzów). Część z nich zachowała jednak swój pierwotny, wiejski charakter, do czego przyczyniło się ich peryferyjne położenie, słabe powiązania komunikacyjne z centrum miasta czy istnienie silnie zintegrowanych wewnętrznie społeczności lokalnych.

³ *Zmiany administracyjne miast 1945-1984*, Statystyka Polski, Statystyka Regionalna, 7, GUS, Warszawa 1985.

⁴ *Rocznik statystyczny Wrocławia*, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2008.

Tabela 1. Osiedla Wrocławia o wiejskim charakterze

Nazwa osiedla	Data inkorporacji	Powierzchnia [km ²]	Liczba ludności (2008 r.)	Gęstość zaludnienia [osób/km ²]	Osiedle
Jarnołtów	1973	2,1	323	154	Jerzmanowo*
Jerzmanowo	1973	5,0	849	170	Jerzmanowo
Kłokoczyce	1973	1,2	368	307	Psie Pole Zawidawie
Lipa Piotrowska	1973	3,4	500	147	Lipa Piotrowska
Marszowice	1973	5,7	737	129	Leśnica
Mokra	1973	7,6	198	26	Leśnica
Opatowice	1928	7,2	154	21	Księżę
Osiniec	1973	2,3	184	80	Jerzmanowo
Ratyń	1928	b.d.	239	b.d.	Leśnica
Rędzin	1973	11,2	318	28	Osobowice- -Rędzin
Strachowice	1973	6,0	522	87	Jerzmanowo
Świniary	1973	9,1	773	85	Świniary
Widawa	1973	4,4	1372	312	Widawa
Żar	1973	2,1	186	89	Leśnica

* Pełna nazwa osiedla to: Jerzmanowo-Jarnołtów-Strachowice-Osiniec.

Źródło: opracowanie własne, powierzchnia i ludność osiedli w 2008 r. na podstawie danych Urzędu Miasta we Wrocławiu.

W granicach administracyjnych Wrocławia funkcjonuje obecnie 14 osiedli o wiejskim charakterze⁵, a także kilkanaście kolejnych, w których dawne wsie stały się centrami (jądrami genetycznymi) powojennych osiedli mieszkaniowych⁶. Większość wiejskich osiedli Wrocławia (tab. 1) położonych jest w zachodniej (Marszowice, Mokra, Żar, Ratyń) i południowo-zachodniej (Jarnołtów, Jerzmanowo, Strachowice, Osiniec) części miasta, a także na jego północnych obrzeżach (Rędzin, Świniary, Lipa Piotrowska, Widawa). Wiejski charakter zachowały także Kłokoczyce (północno-wschodnia część miasta) oraz Opatowice (wschodnia część miasta).

⁵ R. Szmytkie, *Osiedla wiejskie w granicach administracyjnych dużego miasta (przykład Wrocławia)*, w: *Procesy suburbanizacji w wybranych miastach Polski, Studia miejskie*, 3, red. J. Słodczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2011, s. 159-186.

⁶ B. Miszewska, *Wsie jako jądra genetyczne osiedli wrocławskich*, „Rocznik Wrocławski”, 8, 2002, s. 107-119.

2. Historia wiejskich osiedli Wrocławia

Na atrakcyjność turystyczną wiejskich osiedli Wrocławia wpływa m.in. przeszłość historyczna miejscowości, z których większość powstała już w średniowieczu (XII-XIV w.). Poszczególne wsie stanowiły własność rycerską, kościelną lub wrocławskich klasztorów, a na ich terenie funkcjonowały założenia folwarczne z dworami, stanowiące siedziby majątków ziemskich. Niektóre z nich w swej przeszłości pełniły znaczące funkcje (np. w Świniarach i Praczech Widawskich funkcjonowały komory celne) lub stanowiły zaplecze usługowe dla rolnictwa (na ich terenie funkcjonowały młyny wodne, gorzelnie oraz browary). Wymiana ludności po II wojnie światowej spowodowała jednak przerwanie ciągłości osadniczej na ich terenie. Historia poszczególnych wiejskich osiedli Wrocławia przedstawia się następująco⁷:

– Marszowice wzmiankowane były w 1336 r. jako własność rycerska. W XVIII w. istniał tu folwark, dwór, karczma i młyn wodny. W połowie XIX w. powstał tartak i gorzelnia. W 1903 r. założono ordynację marszowicką, a w dawnym młynie powstała hydroelektrownia. Na południowy-zachód od Marszowic powstaje obecnie nowe osiedle willowe (Osiedle Malownicze).

– Mokra lokowana była w 1289 r. na prawie niemieckim, a od 1337 r. stanowiła własność rycerską. W XVIII w. znajdował się tu folwark z dworem.

– Żar wzmiankowany był w XIV w. Od XV w. Żar był wsią prywatną z folwarkiem. W 1757 r. po bitwie pod Lutynią kwaterował tu król pruski Fryderyk II Wielki.

– Ratyń lokowany był w miejscu średniowiecznej osady. W 1324 r. wieś wymieniana była jako majątek rycerski, obejmujący folwark i dwór z zabudowaniami gospodarczymi. W XVIII w. funkcjonowały tu także młyn i karczma, a do wsi należała kolonia Pustki.

– Młyn w Jarnoławie, od którego miejscowość wzięła swoją pierwotną nazwę (niem. Arnolds-mühle), był wzmiankowany już w 1271 r. Od 1348 r. Jarnoław był osadą lenną, a w 1353 r. istniał tu folwark. W połowie XVIII w. istniało tu rozległe założenie pałacowo-ogrodowe, a w XIX w. młyn wodny, gorzelnia i browar. W 1945 r. młyn i dwór zostały zniszczone.

– Jerzmanowo wzmiankowane było w 1245 r., a w 1253 r. dziesięcina z Jerzmanowa została nadana szpitalowi św. Macieja we Wrocławiu. W XVIII w. istniały tu dwa folwarki, z których jeden do 1810 r. należał do komandorii joannitów Bożego Ciała we Wrocławiu, a drugi był w rękach prywatnych. W połowie XIX w. istniały tu dwa folwarki, dwa kościoły (katolicki i ewangelicki), dwie olejarnie, wiatrak, dwie gorzelnie, browar i sześć cegielni,

⁷ Z. Antkowiak, *Stare i nowe osiedla Wrocławia*, Ossolineum, Wrocław 1973; *Encyklopedia Wrocławia*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2006.

a w 1880 r. powstał nowy kościół ewangelicki. W latach 1954-73 Jerzmanowo było siedzibą gromady.

– Osiniec wzmiankowany w 1736 r. jako kolonię Strachowic.

– Strachowice wzmiankowane były w 1305 r., a w 1330 r. istniał tu folwark. W XIX w. znajdował się tu dwór z folwarkiem i dwa wiatraki. W 1936 r. na południe od wsi powstało lotnisko wojskowe z koszarami (obecnie port lotniczy Wrocław-Strachowice im. Mikołaja Kopernika).

– Opatowice początkowo były wsią książęcą i nosiły nazwę Odra. W 1149 r. wieś została nadana opactwu św. Wincentego na Ołbinie, a jej nazwę zmieniono na Opatowice. Do połowy XVI w. posiadłości wsi obejmowały osadę Bartoszewice, jednak po powstaniu przekopu skracającego bieg Odry miejscowość znalazła się na przeciwległym brzegu rzeki. Po kasacie klasztoru w 1810 r. Opatowice stały się własnością prywatną. W połowie XIX w. znajdował się tu dwór z folwarkiem i duża cegielnia.

– Kłokoczyce wzmiankowane były w XIV w. jako własność klasztoru dominikanek, w posiadaniu których pozostała aż do 1810 r. Od XVIII w. istniał tu folwark i młyn wodny, które zostały zniszczone w 1945 r.

– Obecne osiedle Widawa powstało z połączenia dwóch sąsiednich wsi: Widawy i Praczy Widawskich. Widawa była wzmiankowana już w 1193 r. i aż do 1810 r. była własnością kościelną. W XVIII w. istniały tu folwark i karczma, a w XIX w. powstała olejarnia. W 1898 r. doprowadzono tu linię kolei wąskotorowej Wrocław-Trzebnica. Po 1945 r. Widawa była siedzibą gminy, a po 1954 r. siedzibą gromady. Pracze Widawskie były pierwotnie osadą książęcą z komorą celną, którą wzmiankowano w 1266 r. W XIV w. wieś lokowano na prawie niemieckim. Od tego momentu wieś stanowiła majątek rycerski. W 1348 r. powstał tu kościół parafialny św. Anny, a w 1353 r. wymieniano młyn, karczmę i folwark szlachecki. W średniowieczu istniał tu także gródek, którego pozostałości stoją do dziś nad Widawą. W XVII w. wzniesiono dwór, który został zniszczony w 1945 r. W XIX w. powstała także cegielnia, a okresie międzywojennym szpital. Od tego momentu Pracze tworzą wspólny organizm z sąsiednią Widawą.

– Lipa Piotrowska wzmiankowana była w 1352 r. W średniowieczu stanowiła własność klasztoru dominikanek we Wrocławiu, a następnie majątek szlachecki z folwarkiem. W 1802 r. wieś została powiększona o kolonię Petersdorf. W 1856 r. powstała linia kolejowa z Wrocławia do Poznania, a na terenie wsi usytuowano stację kolejową Osobowice (obecnie Wrocław-Osobowice). W 1882 r. część gruntów wsi została przeznaczona na rozbudowę pól irygacyjnych.

– Świniary początkowo były wsią służebną z komorą celną, która wzmiankowana była w 1175 r., kiedy to komes Mikora nadał ją (wraz z karczmą i mostem na Widawie) cystersom z Lubięża. W połowie XIV w. powstał tu kościół św. Jadwigi i młyn. W tym czasie wieś była majątkiem rycerskim z folwarkiem. W XIX w. we wsi istniał dwór, dwa folwarki, kościół z plebanią, dwie szkoły, dwie karczmy,

młyn wodny i olejarnia. Działało tu 8 rzemieślników i kilku przekupni, mieściła się tu również hodowla owiec merynosów i bydła. W 1856 r. powstała linia kolejowa z Wrocławia do Poznania, a na terenie wsi otwarto stację kolejową (obecnie Wrocław-Świniary).

– Rędzin pierwotnie położony był na lewym brzegu Odry (obecnie leży na prawym brzegu). Osada wzmiankowana była w 1212 r. jako własność księżęca, a od 1457 r. sołectwo. W latach 1505-38 większość dóbr wsi zostało wykupionych przez miasto. W 1565 r. na miejscu gruntów soleckich powstał folwark, drugi usytuowano na gruntach leśnych w 1728 r. (folwark Lesica). Od 1883 r. na gruntach wsi rozpoczęto budowę pól irygacyjnych. W latach 1913-34 miała miejsce budowa Jazu Rędzińskiego i dwóch śluz, a w 1928 r. miasto wykupiło Las Maśliczki (Rędziński), który następnie zamieniono na park miejski. W 2011 r. powstała tu przeprawa mostowa (Most Rędziński) Autostradowej Obwodnicy Wrocławia o długości 612 m (licząca razem z dojazdowymi estakadami 1742 m długości).

3. Walory kulturowe wiejskich osiedli Wrocławia

Kulturowy wymiar atrakcyjności turystycznej wiejskich osiedli Wrocławia wyraża się przede wszystkim w ich odmienności fizjonomicznej w porównaniu do pozostałych części miasta. Niewielkie zmiany, jakim poszczególne jednostki podlegały od momentu wcielenia w granice administracyjne miasta, przyczyniły się do zachowania ich wiejskiego charakteru. Dotyczy to m.in. typowego dla wsi rozplanowania i wiejskiej zabudowy⁸. Większość wiejskich osiedli Wrocławia to ulicówki lub wielodrożnice, rozplanowane wzdłuż głównych ulic (dróg) przebiegających przez miejscowość, jak np. Żar położony przy lokalnej drodze z Leśnicy do Lutyni, Widawa założona przy trakcie do Trzebnicy czy Lipa Piotrowska i Świniary leżące przy drodze do Obornik Śląskich.

Najciekawszymi układami przestrzennymi spośród analizowanych osiedli wyróżniają się: Pracze Widawskie, będące niewielką owalnicą, czyli wsią leżącą wokół owalnego placu i Jerzmanowo, będące przykładem rzędownicy, czyli wsi o prostokątnym kształcie siedliska z podłużnym placem w centrum, na którym stoją dwa kościoły (rys. 2). Uroku poszczególnym osiedlom dodaje ponadto typowo wiejska zabudowa, zagrodowa lub podmiejska, pochodząca zwykle z końca XIX i początku XX w., jak np. w Marszowicach (fot. 1) czy Rędzinie (fot. 2), które swą fizjonomią nie przypominają miasta. Co ciekawe (w odróżnieniu od wsi leżących już poza granicami miasta) na terenie wiejskich osiedli Wrocławia mało jest nowych domów. Wyjątek stanowią Marszowice,

⁸ R. Szmytkie, op. cit.

Rys. 2. Układ przestrzenny i fizjonomia osiedla Jerzmanowo

Źródło: opracowanie własne; w podkładzie Mapa topograficzna 1 : 10000, arkusze: Samotwór i Wrocław-Żerniki, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 1998.

Fot. 1. Marszowice, ul. Marszowicka

Autor: R. Szmytkie.

Fot. 2. Rędzin, ul. Wędkarzy

Autor: R. Szmytkie.

gdzie na południe od właściwej wsi w ostatnich latach powstało nowe osiedle willowe (Osiedle Malownicze).

Oprócz zabytkowej zabudowy wiejskiej i zachowanych (typowych dla wsi) układów przestrzennych na terenie wiejskich osiedli Wrocławia odnaleźć można szereg interesujących obiektów zabytkowych. Do najcenniejszych należą⁹:

– kościółki wiejskie; np. dwa kościoły w Jerzmanowie: gotycki kościół św. Jadwigi z XIV w. i neoromański (niegdyś ewangelicki) kościół MB Królowej Polski z 1880 r. (fot. 3), neogotycki kościół św. Jadwigi w Świniarach z 1892 r., renesansowy kościół św. Anny w Praczach Widawskich z połowy XVI w.¹⁰ (fot. 4),

– zespoły pałacowe i dworskie; np. neogotycki pałac Stolbergów w Świniarach z XIX w. otoczony rozległym parkiem krajobrazowym (fot. 5), pałac C.E. Klemma w Opatowicach z 1925 r. zbudowany na bazie wcześniejszego folwarku, folwark w Marszowicach,

⁹ Z. Antkowiak, op. cit.; Z. Antkowiak, *Wrocław od A do Z*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991; *Encyklopedia Wrocławia...*

¹⁰ Parafia w Praczach Widawskich została ustanowiona już w 1383 r.

Fot. 3. Dawny kościół ewangelicki w Jerzmanowie

Autor: R. Szmytkie.

Fot. 4. Kościół św. Anny w Praczach Widawskich

Autor: R. Szmytkie.

Fot. 5. Pałac Stolbergów w Świniarach

Autor: R. Szmytkie.

Fot. 6. Dawny młyn w Jarnołtowie

Autor: R. Szmytkie.

– grodziska średniowieczne, np. pozostałości gródka w Praczech Widawskich, grodziska w Marszowicach i Mokrej oraz na południe od Rędzina (tzw. Szaniec Szwedzki),

– zabytki techniki, np. ruiny młyna w Jarnołtowiu wzmiankowanego już w 1271 r. (fot. 6), młyn wodny w Świniarach,

– zabytkowe obiekty hydrotechniczne, np. hydroelektrownia w Marszowicach z 1921 r., Kanał i Śluza Opatowicka zbudowane w latach 1913-1917 oraz Śluzy Rędzin: Śluza Rędzin I z lat 1913-1917 i Śluza Rędzin II z lat 1931-1934.

Z nowych obiektów położonych na terenie wiejskich osiedli Wrocławia na szczególną uwagę zasługują: port lotniczy Wrocław-Strachowice im. Mikołaja Kopernika (powstały w 1936 r. wraz z koszarami) oraz Most Rędziński, czyli przeprawa mostowa na Autostradowej Obwodnicy Wrocławia, który wraz z estakadami dojazdowymi jest najdłuższym mostem w Polsce (1742 m długości), podwieszonym na najwyższym w Polsce pylonie o wysokości 122 m¹¹.

3. Walory przyrodnicze wiejskich osiedli Wrocławia

Jednym z czynników wpływających na atrakcyjność turystyczną wiejskich osiedli Wrocławia jest ich położenie. Większość z nich położona jest w pewnym oddaleniu od centrum miasta (ok. 10-17 km) i głównych ciągów komunikacyjnych, co zapewnia im ciszę i spokój. Dodatkowym walorem wiejskich osiedli Wrocławia jest sąsiedztwo dużych cieków wodnych i zwartych kompleksów leśnych. Wszystko to sprawia, że osiedla te mogą stanowić znakomite miejsce do rekreacji i czynnego wypoczynku.

W przypadku wiejskich osiedli Wrocławia nadrzecznym położeniem charakteryzują się: Rędzin i Opatowice, leżące w sąsiedztwie Odry, naprzeciw wysp powstałych w latach 1913-1917 w wyniku regulacji koryta rzeki (tzn. Wyspy Rędzińskiej i Opatowickiej); Jarnołów, Ratyń i Marszowice, leżące nad malowniczo płynącą Bystrzycą, której dolina została objęta ochroną jako Park Krajobrazowy Doliny Bystrzycy; Świniary, Pracze Widawskie i Widawa, leżące nad Widawą; a także Kłokoczyce, leżące w widłach Widawy i Dobrej. Ponadto Lipa Piotrowska, Świniary i Rędzin położone są na skraju pól irygacyjnych, a Opatowice leżą w pobliżu obszarów podmokłych w międzyrzeczu Odry i Oławy.

W sąsiedztwie kompleksów leśnych zlokalizowane są osiedla położone w północno-zachodniej części miasta: tzn. Rędzin (między Lasem Osobowickim

¹¹ J. Biliszczuk, J. Onysyk, W. Barcik, P. Prabucki, M. Sułkowski, J. Szczepański, M. Tomiczek, A. Tukendorf, K. Tukendorf, *Most podwieszony w ciągu Autostradowej Obwodnicy Wrocławia*, Nowoczesne Budownictwo Inżynieryjne, Marzec-Kwiecień 2009, s. 18-23.

a Lasem Rędzińskim), Mokra i Marszowice (Las Mokrzański), a także Żar i Ratyń (Las Ratyński). Lasy w tej części miasta są największymi kompleksami leśnymi w granicach Wrocławia (Las Mokrzański ma powierzchnię 617 ha, Las Rędziński 408 ha, a Las Ratyński 265 ha), stanowiąc blisko 60% powierzchni lasów w mieście. Przeważają tu lasy mieszane świeże (Las Mokrzański i Las Ratyński), łągi wiązowo-jesionowe i grądy środkowoeuropejskie (Las Rędziński) oraz lasy mieszane wilgotne (Las Ratyński), a dominującymi gatunkami drzew są dąb szypułkowy i sosna zwyczajna¹².

Tabela 2. Pomniki przyrody na terenie wiejskich osiedli Wrocławia

Lp.	Lokalizacja	Nazwa pomnika przyrody	Rok utworzenia
1	Jarnołów (dolina Bystrzycy)	grupa 4 wiązków szypułkowych	1999
2	Park Strachowicki	cypryśnik błotny, platan klonolistny, buk zwyczajny, dąb błotny, dąb szypułkowy	2000
3	Las Rędziński	3 dęby szypułkowe	2004
4	Opatowice (las w dolinie Odry)	dąb szypułkowy	2004

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.wroclaw.pl [5.11.2011].

O randze walorów przyrodniczych obszarów leżących w sąsiedztwie wiejskich osiedli Wrocławia świadczą istniejące tu formy ochrony przyrody. Jarnołów, Jerzmanowo, Ratyń i Żar położone są w otulinie Parku Krajobrazowego Doliny Bystrzycy, zajmującego 684 ha w granicach miasta. Osią parku jest rzeka Bystrzyca, tworząca liczne meandry i starorzecza, której dolina stanowi siedlisko dla lasów łągowych. Dolina Bystrzycy stanowi również obszar Natura 2000 „Łęgi nad Bystrzycą”. Inne obszary Natura 2000 znajdujące się w sąsiedztwie wiejskich osiedli Wrocławia to: „Grądy w Dolinie Odry”, obejmujący Wyspę Opatowicką oraz „Dolina Widawy”, obejmujący Las Rędziński i dolinę Widawy koło Świniar i Widawy¹³. Ponadto na ich terenie znajduje się 10 pomników przyrody, najwięcej w parku krajobrazowym w Strachowicach (tab. 2).

¹² Stan środowiska miasta Wrocławia, Załącznik nr 1 do Aktualizacji programu ochrony środowiska dla miasta Wrocławia na lata 2004-15, Wrocław 2003; *Encyklopedia Wrocławia...*; *Środowisko Wrocławia. Informator*, Lemitor Ochrona Środowiska Sp. z o.o., Wrocław 2010.

¹³ *Środowisko...*

4. Zagospodarowanie turystyczne wiejskich osiedli Wrocławia

Wiejskie osiedla Wrocławia cechują się niskim poziomem rozwoju bazy turystycznej, głównie ze względu na niewielki ruch turystyczny. Większość spośród analizowanych osiedli nie posiada żadnych obiektów noclegowych lub gastronomicznych. Na terenie Jarnołtowa znajduje się „Karczma Rzym”, specjalizująca się w organizacji imprez okolicznościowych (3 sale dla 130 osób), dysponująca także 15 pokojami noclegowymi. Właściciele obiektu planują również otwarcie na terenie Jarnołtowa hotelu „Straszny Dwór”¹⁴. Na terenie Widawy, przy drodze do Poznania, znajduje się Hotel „Jasek” (***). Obiekt posiada 96 pokoi o wysokim standardzie (200 miejsc noclegowych), 5 sal konferencyjnych (w sumie dla ok. 500 osób), z których 3 największe (dla 250, 130 i 80 osób) przeznaczone są także do organizacji wesel¹⁵. Sala weselna (dla 140 osób) znajduje się również na terenie osiedla Świniary¹⁶.

Przez terytorium wiejskich osiedli Wrocławia przechodzi kilka znakowanych szlaków turystycznych, w tym:

- południowy odcinek żółtego szlaku turystycznego dookoła Wrocławia im. dra B. Turonia, który prowadzi z Samotworu przez Jerzmanowo, Park Złotnicki, Leśnicę, Pustki i Las Ratyński do Lutyni¹⁷;
- północny odcinek żółtego szlaku turystycznego dookoła Wrocławia im. dra B. Turonia, który prowadzi ze stacji kolejowej w Szewcach przez Świniary, Prace Widawskie, groblę Widawsko-Kłokoczycką do Pawłowic¹⁸;
- zielony szlak turystyczny (spacerowy), który prowadzi z Samotworu przez Jerzmanowo, Ratyń, Leśnicę, Park Leśniański i Las Mokrzański do Wojnowic¹⁹;
- ścieżka przyrodniczo-edukacyjna Jarnołtów-Ratyń (rys. 3), która prowadzi przez osiedla Ratyń i Jarnołtów oraz dolinę Bystrzycy i Las Ratyński²⁰;
- niebieski rowerowy szlak Odry (zachodni brzeg Odry), który rozpoczyna się na Leśnicy i prowadzi przez Las Mokrzański do Brzeziny²¹.

¹⁴ www.karczmarzym.pl [5.11.2011].

¹⁵ www.hoteljasek.com.pl [5.11.2011].

¹⁶ www.domslubny.com.pl [5.11.2011].

¹⁷ K. Mazurski, *Turystyczne szlaki piesze województwa wrocławskiego*, PTTK, Wrocław 1981; J. Maciejewski, *Na spacerowym szlaku dookoła Wrocławia*, Akros, Wrocław 1991; *Żółty szlak turystyczny dookoła Wrocławia im. dr. Bronisława Turonia. Przewodnik turystyczny*, Spółka Autorska Z.K. Garbaczewscy, Wrocław 2005.

¹⁸ K. Mazurski, op. cit.; J. Maciejewski, op. cit.; *Żółty szlak...*

¹⁹ K. Mazurski, op. cit.

²⁰ Z. Sendeka, *Ścieżka przyrodniczo-edukacyjna Jarnołtów-Ratyń we Wrocławiu 2008*, www.rekreacja.wroc.pl [5.11.2011].

²¹ *Szlak Odry. W krainie łęgów odrzańskich*, Polska.Turystyczna.pl, Kraków 2008.

Rys. 3. Ścieżka przyrodniczo-edukacyjna Jarnołtów-Ratyń

A – rzeka Bystrzyca, B – drogi, C – ścieżka przyrodniczo-edukacyjna wraz ze stanowiskami, D – granica Parku Krajobrazowego Dolina Bystrzycy, E – zabudowania, F – lasy, G – łąki i pastwiska

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Sendecka, op. cit.

Wiejskie osiedla Wrocławia (za wyjątkiem osiedla Osiniec) charakteryzują się dość dobrą dostępnością komunikacyjną (mimo peryferyjnego położenia w przestrzeni miasta), na co wpływają istniejące połączenia komunikacji miejskiej (tab. 3). Co prawda jedynie tylko 6 osiedli posiada bezpośrednie połączenia komunikacyjne z centrum miasta, jednak średni czas dojazdu do centrum w większości przypadków nie przekracza 20 minut. Dość korzystne jest również położenie poszczególnych osiedli względem głównych dróg (Żar i Widawa leżą przy drogach krajowych, a Marszowice, Jarnołtów, Jerzmanowo, Lipa Piotrowska, Świniary i Rędzin przy drogach wojewódzkich). W przypadku dostępności kolejowej tylko dwa osiedla (Świniary i Lipa Piotrowska) posiadają własne stacje kolejowe na linii Wrocław-Poznań, która obsługiwana jest przez 11 par pociągów na dobę²².

²² www.pkp.pl [5.11.2011].

Tabela 3. Położenie i powiązania komunikacyjne wiejskich osiedli Wrocławia

Osiedle	Odległość od centrum miasta i czas dojazdu*	Położenie względem głównych dróg**	Linie autobusowe kursujące do		Liczba połączeń		
			centrum miasta	osiedla centralnego dla danej części miasta***	w tygodniu w godzinach szczytu	w tygodniu poza godzinami szczytu	w weekendy
Jarnołtów	14,9 km 24 min.	przy DW362	109, 609	109, 609	3-4	2	2
Jerzmanowo	13,2 km 22 min.	przy DW362	109, 609	109, 609	3-4	2	2
Kłokoczyce	10,7 km 18 min.	1,5 km do DK8 (E67)	–	147	2	1	1
Lipa Piotrowska	9,2 km 16 min.	przy DW342	–	105, 305	3-4	2	2
Marszowice	13,7 km 20 min.	przy DW336	–	123, 923	4	2	2
Mokra	16,8 km 25 min.	3,0 km do DK94	–	137, 917	2-3	1-2	1
Opatowice	7,7 km 12 min.	6,0 km do DK94	120	120	1	1	1
Osiniec	11,1 km 20 min.	1,5 km do DW362	–	–	–	–	–
Ratyń	15,3 km 26 min.	1,0 km do DW362	–	117, 917	2-3	2-3	2
Rędzin	10,8 km 19 min.	przy DW320	–	118	2	1-2	1
Strachowice	10,9 km 18 min.	2,0 km do DW362	406	406	3	2-3	2-3
Świniary	12,2 km 19 min.	przy DW342	–	105	2-3	2	2
Widawa	9,0 km 19 min.	przy DK5 (E261)	908	305, 908	3-4	2	1-2
Żar	15,8 km 21 min.	przy DK94	519, 529	138, 519, 529	5-7	2-3	2

* Odległość drogowa do Placu Dominikańskiego, czas dojazdu na podstawie maps.google.pl i mapa.pf.pl.

** Oznaczenia dróg: DW – droga wojewódzka, DK – droga krajowa, E – trasa europejska.

*** W przypadku osiedli Marszowice, Mokra, Żar i Ratyń centralnym osiedlem jest Leśnica, w przypadku osiedli Jarnołtów, Jerzmanowo, Osiniec i Strachowice jest nim Nowy Dwór, w przypadku osiedla Opatowice jest nim rejon ul. Traugutta, w przypadku osiedla Kłokoczyce jest nim Psie Pole, a w przypadku osiedli Widawa, Lipa Piotrowska, Świniary i Rędzin jest nim Różanka.

Źródło: opracowanie własne, połączenia komunikacyjne na podstawie: www.mpk.wroc.pl [5.11.2011]; www.polbus.pl [5.11.2011].

5. Ocena atrakcyjności turystycznej wiejskich osiedli Wrocławia

Dokonując oceny atrakcyjności turystycznej wiejskich osiedli Wrocławia, posłużono się metodą waloryzacji punktowej, uwzględniającej trzy czynniki kształtujące atrakcyjność turystyczną miejscowości lub regionu turystycznego²³:

Tabela 4. Ocena atrakcyjności turystycznej wiejskich osiedli Wrocławia

Osiedle	Czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną					Średnia
	A	B	C	D	E	
Jarnołtów	4	3	6	5	6	4,8
Jerzmanowo	6	7	3	4	6	5,2
Kłokoczyce	3	2	2	1	4	2,4
Lipa Piotrowska	3	2	1	0	8	2,8
Marszowice	5	5	4	0	6	4,0
Mokra	3	3	3	3	3	3,0
Opatowice	6	7	6	0	5	4,8
Osiniec	1	2	0	1	3	1,4
Ratyń	4	2	6	4	4	4,0
Rędzin	6	6	8	0	5	5,0
Strachowice	4	4	2	2	6	3,6
Świniary	6	7	5	3	8	5,8
Widawa	7	6	4	4	8	5,8
Żar	5	2	4	1	7	3,8
Średnia	4,5	4,1	3,9	2,0	5,6	4,0

A – walory historyczne (wiek miejscowości, ważne wydarzenia historyczne, dawne funkcje)

B – walory kulturowe (morfologia i fizjonomia osiedla, obiekty zabytkowe i inne atrakcje kulturowe)

C – walory przyrodnicze (bliskość rzek i lasów, formy ochrony przyrody)

D – zagospodarowanie turystyczne (baza noclegowa i gastronomiczna, szlaki turystyczne)

E – dostępność komunikacyjna (czas dojazdu do centrum miasta, położenie względem głównych dróg i linii kolejowych, liczba i częstotliwość połączeń komunikacyjnych)

Poszczególnym czynnikom wpływającym na atrakcyjność turystyczną przyznano liczbę punktów w skali od 0 (min) do 10 (max).

Źródło: opracowanie własne.

²³ Por. W.W. Gaworecki, *Turystyka*, PWE, Warszawa 2000; A. Kowalczyk, *Geografia turystyki*, WN PWN, Warszawa 2000; T. Lijewski, B. Mikułowski, J. Wyrzykowski, *Geografia turystyki Polski*, PWE, Warszawa 2002; J. Czerwiński, *Podstawy turystyki*, PWSZ, Legnica 2007; Z. Kruczek, *Polska. Geografia atrakcji turystycznych*, Wydawnictwo Proksenia, Kraków 2007; *Turystyka*, red. W. Kurek, WN PWN, Warszawa 2007.

występowanie walorów turystycznych (przyrodniczych, kulturowych i historycznych), zagospodarowanie turystyczne i dostępność komunikacyjną. Czynnikiem podnoszącym atrakcyjność turystyczną wiejskich osiedli Wrocławia jest bez wątpienia ich dobra dostępność komunikacyjna (tab. 4). Walory turystyczne poszczególnych osiedli ocenione zostały dość przeciętnie, natomiast największym mankamentem analizowanych miejscowości z punktu widzenia atrakcyjności turystycznej jest zagospodarowanie turystyczne, a w szczególności niski i bardzo niski poziom rozwoju bazy noclegowej i gastronomicznej.

Spośród wiejskich osiedli Wrocławia za najbardziej atrakcyjne turystycznie zostały uznane (tab. 4): Świniary i Widawa (średnia ocena 5,8), Jerzmanowo (5,2), Rędzin (5,0) i Jarnołów (4,8), natomiast za najmniej atrakcyjne turystycznie: Osiniec (1,4), Kłokoczyce (2,4), Lipa Piotrowska (2,8) i Mokra (3,0). Atrakcyjność turystyczna poszczególnych osiedli kształtowana jest jednak przez różnorodne czynniki. W przypadku walorów historycznych i kulturowych za najbardziej atrakcyjne zostały uznane: Jerzmanowo, Opatowice, Świniary, Widawa i Rędzin, czyli wsie założone już we wczesnym średniowieczu, które w przeszłości pełniły znaczące funkcje. Walory przyrodnicze najwyżej ocenione zostały w przypadku osiedli położonych w sąsiedztwie rzek i kompleksów leśnych (Rędzin, Jarnołów, Opatowice i Ratyń). Najlepiej rozwiniętym zagospodarowaniem turystycznym cechują się: Jarnołów, Jerzmanowo, Ratyń i Widawa, natomiast najlepszą dostępnością komunikacyjną: Widawa, Lipa Piotrowska, Świniary i Żar, czyli osiedla położone przy głównych trasach wylotowych z Wrocławia.

Zakończenie

Wiejskie osiedla Wrocławia, ze względu na swoje położenie (bliskość rzek i obszarów leśnych, oddalenie od centrum miasta) oraz dobrą dostępność komunikacyjną, mogą stanowić znakomite miejsce do rekreacji i czynnego wypoczynku, zwłaszcza dla różnorodnych form turystyki pieszej i rowerowej. Szczególnie atrakcyjne dla turystyki są dawne wsie położone w zachodniej i północnej części miasta, która wyróżnia się obecnością rozległych kompleksów leśnych (Las Mokrzański, Rędziński i Ratyński) oraz malowniczych dolin rzecznych (dolina Odry, Bystrzycy i Widawy) o dużych walorach przyrodniczych (Park Krajobrazowy Dolina Bystrzycy, obszary Natura 2000), a także dość dobrze rozwiniętym zagospodarowaniem turystycznym (liczne szlaki turystyczne). Wiejskie osiedla Wrocławia mogą ponadto stanowić cel turystyki poznawczej, do czego przyczyniają się: bogata przeszłość historyczna i liczne zabytki znajdujące się na terenie poszczególnych miejscowości. Spośród wiejskich osiedli Wrocławia za najbardziej atrakcyjne turystycznie zostały uznane: Świniary, Widawa i Rędzin

(północna część miasta) oraz Jerzmanowo i Jarnołów (zachodnia część miasta). Można zatem stwierdzić, że wiejskie osiedla Wrocławia stanowią uzupełnienie oferty turystycznej miasta, a na ich atrakcyjność wpływa również ich odmienność, wyrażająca się w wiejskim charakterze i odrębności poszczególnych miejscowości. Jednocześnie ten swoisty „wiejski Wrocław” jest praktycznie nieznanym i niedocenionym turystycznie obliczem miasta.

Należy również pamiętać, że w granicach Wrocławia jest jeszcze kilkanaście innych osiedli wyrosłych z dawnych wsi (np. Żerniki, Stabłowice, Muchobór Wielki czy Oporów) i mimo że przeważa w nich obecnie typowo miejska zabudowa, wciąż jeszcze można doszukać się elementów świadczących o ich wiejskiej przeszłości, w postaci wiejskich kościółków, pozostałości wiejskiej zabudowy czy też typowego dla wsi rozplanowania ulic. W granicach miasta znajdują się ponadto trzy dawne miasteczka: Psie Pole i Leśnica o średniowiecznym rodowodzie oraz Brochów, powstały jako osada kolejarska, które również zachowały swój pierwotny charakter oraz pewną odrębność. A przecież Wrocław nie jest pod tym względem wyjątkiem, bowiem osiedla o typowo wiejskim charakterze funkcjonują także i w innych dużych polskich miastach.

Literatura

- Antkowiak Z., *Stare i nowe osiedla Wrocławia*, Ossolineum, Wrocław 1973.
- Antkowiak Z., *Wrocław od A do Z*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.
- Biliszczuk J., Onysyk J., Barcik W., Prabucki P., Sułkowski M., Szczepański J., Tomiczek M., Tukendorf A., Tukendorf K., *Most podwieszony w ciągu Autostradowej Obwodnicy Wrocławia*, Nowoczesne Budownictwo Inżynieryjne, Marzec-Kwiecień 2009.
- Czerwiński J., *Wrocław i okolice. Przewodnik*, Sport i Turystyka, Warszawa 1980.
- Czerwiński J., *Wrocław. Śląska Metropolia nad Odrą*, GeoCenter International, Warszawa 1993.
- Czerwiński J., *Wrocław. Przewodnik turystyczny*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1997.
- Czerwiński J., *Podstawy turystyki*, PWSZ, Legnica 2007.
- Czerwiński J., *Wrocław. Przewodnik*, Wydawnictwo Kartograficzne EKO-GRAF, Wrocław 2009.
- Encyklopedia Wrocławia*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2006.
- Gaworecki W.W., *Turystyka*, PWE, Warszawa 2000.
- Kowalczyk A., *Geografia turystyki*, WN PWN, Warszawa 2000.
- Kruczek Z., *Polska. Geografia atrakcji turystycznych*, Wydawnictwo Proksenia, Kraków 2007.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., *Geografia turystyki Polski*, PWE, Warszawa 2002.
- Maciejewski J., *Na spacerowym szlaku dookoła Wrocławia*, Akros, Wrocław 1991.
- Mapa topograficzna 1 : 10000, arkusze: Samotwór i Wrocław-Żerniki, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 1998.
- Mazurski K., *Turystyczne szlaki piesze województwa wrocławskiego*, PTTK, Wrocław 1981.
- Miszewska B., *Wsie jako jądra genetyczne osiedli wrocławskich*, „Rocznik Wrocławski” 8, 2002.
- Paciorkiewicz P., Szaro D., *Wrocław. Praktyczny przewodnik, Dookoła Polski*, Pascal, Bielsko-Biała 2001.

- Rogmann H., *Die Bevölkerungsentwicklung im preußischen Osten in den letzten hundert Jahren*, Volk und Reich Verlag, Berlin 1937.
- Rocznik statystyczny Wrocławia, 2008*, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław.
- Sendecka Z., *Ścieżka przyrodniczo-edukacyjna Jarnoltów-Ratyń we Wrocławiu 2008*, www.rekreacja.wroc.pl [5.11.2011].
- Stan środowiska miasta Wrocławia*, Załącznik nr 1 do Aktualizacji programu ochrony środowiska dla miasta Wrocławia na lata 2004-15, Wrocław 2003.
- Szlak Odry. W krainie łęgów odrzańskich*, Polska.Turystyczna.pl, Kraków 2008.
- Szmytkie R., *Osiedla wiejskie w granicach administracyjnych dużego miasta (przykład Wrocławia)*, w: *Procesy suburbanizacji w wybranych miastach Polski*, red. J. Słodczyk, Studia miejskie, 3, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2011.
- Środowisko Wrocławia. Informator*, Lemitor Ochrona Środowiska Sp. z o.o., Wrocław 2010.
- Turystyka*, red. Z. Kruczek, WN PWN, Warszawa 2007.
- www.domslubny.com.pl [5.11.2011].
- www.hoteljasek.com.pl [5.11.2011].
- www.karczmarzYM.pl [5.11.2011].
- www.mapa.pf.pl [5.11.2011].
- www.maps.google.pl [5.11.2011].
- www.mpk.wroc.pl [5.11.2011].
- www.pkp.pl [5.11.2011].
- www.polbus.pl [5.11.2011].
- www.wroclaw.pl [5.11.2011].
- Zmiany administracyjne miast 1945-1984*, Statystyka Polski, Statystyka Regionalna, 7, GUS, Warszawa 1985.
- Żółty szlak turystyczny dookoła Wrocławia im. dr. Bronisława Turonia. Przewodnik turystyczny*, Spółka Autorska Z.K. Garbaczewscy, Wrocław 2005.

Tourist attractiveness of rural settlements in the city of Wrocław area

Summary. This paper presents an attempt of tourist attractiveness valorization in the case of quarters with rural character in the city of Wrocław. The valorization takes into account the following factors: an occurrence of historical, cultural and natural values, the development of tourist infrastructure and communication accessibility of particular settlements. Studies show that quarters with rural character in Wrocław city can complement the tourist offer of the city, constituting a place for recreation and leisure.

Key words: tourist attractiveness, valorization of tourism space, city quarters with rural character, Wrocław city